

تحلیلی بر نقش ثبات سیاسی و امنیت در توسعه صنعت گردشگری مطالعه موردی: منطقه خاورمیانه

رحیم حیدری چیانیه: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران *

ناصر سلطانی: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

وصول: ۱۳۹۰/۶/۳۰ پذیرش: ۱۳۹۱/۳/۲۰، صص ۲۲۸-۲۰۹

چکیده

بر اساس آمار سازمان جهانی گردشگری ملل متحد، در سال ۲۰۰۹ گذرنامه ۸۸۰ میلیون نفر در سراسر دنیا مأمور به مهر مسافرت شده و به عنوان مسافران بین‌المللی شناخته شده‌اند و از این رهگذر در حدود هزار میلیارد دلار نصیب کشورهای مختلف دنیا شده است. در این بین، مروری بر شرایط گردشگری بین‌المللی کشورهای منطقه خاورمیانه چه از نظر بازارها و درآمدهای ناشی از آن و چه از نظر میزان ورود گردشگران، گویای چالش‌های عدیده این منطقه از دنیاست. بنابراین در این مقاله، به مقوله امنیت و ثبات سیاسی به عنوان یکی از مهمترین چالش‌های فراروی صنعت گردشگری کشورهای منطقه خاورمیانه پرداخته شد. جهت بررسی رابطه بین توسعه گردشگری در حوزه کشورهای خاورمیانه و فضای سیاسی-امنیتی این منطقه، از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نوسان و عدم تعادل شدید در میزان گردشگران ورودی به کشورهای این منطقه، ارتباط بسیار نزدیکی با تحولات سیاسی در عرصه جهانی (چون استراتژی مبارزه با تروریسم بین‌الملل)، فضای سیاسی-امنیتی منطقه خاورمیانه (چون تشدید اقدامات گروه‌های بنیادگرا) و شرایط داخلی کشورهای این منطقه (چون رژیم‌های استبدادی) دارد.

واژه‌های کلیدی: صنعت گردشگری، امنیت، پایداری سیاسی، خاورمیانه

مقدمه

توریسم معترف بوده‌اند (Hall 1994; Mansfeld 1994; Sonmez 1998; Richter and Waugh 1986). اما آنچه که از آمارهای جهانی در ابعاد کلی می‌توان استنباط کرد، بیانگر رشد هر چند اندک این بخش از اقتصاد جهانی در مناطقی از جهان چون خاورمیانه بوده است. میزان رشد قابل توجه گردشگری در فاصله سالهای ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۰، از ۲۵ میلیون گردشگر به ۴۵۷ میلیون گردشگر، بیانگر رویکرد مناسب افراد به مسافرت، سرمایه‌گذاری

گرچه در برخی از مناطق و کشورهای جهان، بنا به حاکمیت شرایطی چون برهم خوردن شرایط سیاسی، اوضاع امنیتی متزلزل و نظام‌های حکومتی متمرکز غیردموکراتیک، شاهد فراز و نشیب‌هایی در پذیرش گردشگران بوده‌ایم و بی‌ثباتی سیاسی از جمله مواردی بوده است که بسیاری از نویسندگان فعال در حوزه توریسم به اهمیت آن در ادامه روند رو به رشد

جنگ، گسترش تروریسم، گسترش روزافزون ناامنی، کنترل‌های شدید مرزی، اعمال مقررات شدید در صدور ویزا، وجود تعارض عقیدتی بین کشورها و بی‌ثباتی سیاسی - امنیتی برخی از کشورها، از جمله چالش‌های مطرح در برابر گردشگری در گذشته بوده و در آینده نیز به عنوان یک متغیر پویا در این حیطه مطرح خواهند بود. با وجود چنین شرایطی، هنوز شاهد رشد هر چند آرام گردشگری در ابعاد جهانی آن هستیم؛ اما صنعت گردشگری برخی از کشورها دچار آسیب‌های فراوانی شده است و همین امر باعث کاهش شدید سهم این کشورها از صنعت گردشگری و افزایش سهم کشورهای دیگر شده است؛ از این رو است که عده‌ای بر این باورند که قرن ۲۱ نه تنها بدون جنگ، بلکه بدون توریسم نیز نخواهد بود (Smith, 1998: 219).

مقایسه پتانسیل‌ها و جاذبه‌های گردشگری منطقه خاورمیانه با میزان موفقیت این کشورها در جذب گردشگر، جای تردیدی از وجود مشکلات و موانع موجود در برابر صنعت گردشگری را برای ما بر جای نمی‌گذارد. سهم ۶/۰۱ درصدی منطقه خاورمیانه از جذب گردشگران خارجی در برابر سهم ۵۲/۲۴ درصدی کشورهای اروپایی از این حیث و درآمد ارزی ۴۱/۲ میلیارد دلاری کشورهای خاورمیانه در برابر درآمدی ارزی ۴۱۳ میلیارد دلاری کشورهای اروپایی در سال ۲۰۰۹، گویای این امر است (UNWTO, 2010: 384).

بنابراین در این پژوهش تلاش بر این خواهد شد تا به این سؤال پاسخ داده شود که آیا فضای سیاسی - امنیتی حاکم بر کشورهای این منطقه، تاثیر منفی بر رشد صنعت گردشگری کشورهای خاورمیانه بر جای

دولت‌ها در این بخش و ثبات نسبی در شرایط سیاسی و اقتصادی جهان بوده است. اما از سال ۱۹۹۱ شاهد میزان رشد اندک در مسافرت‌های بین‌المللی بوده‌ایم. رشد آرام مربوط به سال ۱۹۹۱، تا حدود زیادی ناشی از جنگ خلیج‌فارس و رشد آرام مربوط به سالهای ۹۸-۱۹۹۷ ناشی از بحران مالی آسیا بود (Timothy, 2001: 8). تحولات سیاسی در سطوح بین‌المللی، منطقه‌ای، ملی و محلی که اغلب منجر به عدم ثبات بازارها و مقاصد گردشگری^۱ می‌شود و مقوله امنیت در صنعت گردشگری را تحت تاثیر خود قرار می‌دهد. نمونه بارز و اخیر این مورد حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ در ایالات متحده بود که در نتیجه بازارهای جهانی صنعت گردشگری با کاهش چشمگیری در رشد خود مواجه شدند (Goeldner & Ritchie, 2003: 125). بخاطر تاثیر این حادثه، صنعت هوانواری و خطوط هوایی دنیا در سال ۲۰۰۱ و ۲۰۰۲ میلادی به ترتیب با ۶/۵ و ۳/۵ میلیارد دلار آمریکا با ضرر مواجه شد و شرکتهای حمل و نقل هوایی برای کاهش خسارات ناشی از این حملات مجبور شدند که ۲۰ الی ۳۰ درصد ظرفیت خود را کاهش دهند، بطوریکه سه ماهه آخر سال ۲۰۰۱ در مقایسه با سه ماهه آخر سال ۲۰۰۰، کاهش بیش از ۲۵ درصدی در مسافرت‌های هوایی نشان می‌دهد و به خاطر همین حادثه، صنعت هتلداری ایالات متحده ۲۰ درصد از بازارهای خود را از دست داد (حیدری چیان، ۲۰۰۷: ۲۵۲) بطوری که زمان زیادی برای بازیابی^۲ مجدد بازارهای صنعت هتلداری در ایالات متحده سپری شد (Knowles et al, 2004:37). وقوع

1 Tourism Destinations

2 Recovery

داشت تا از آمارهای گردشگری این سه کشور نیز استفاده کند و به جهت کم‌رنگ بودن نقش لیبی در گردشگری منطقه، از طرح آمارهای گردشگری این کشور صرف‌نظر شده است.

جهانی شدن و گردشگری

چنین به نظر می‌رسد که فضای امنیتی حاکم بر منطقه خاورمیانه و تمرکز قدرت‌های فرامنطقه‌ای به مسائل مطرح در این منطقه، نوع نگرش گردشگران بین‌المللی را در بازدید از جاذبه‌های گردشگری موجود در منطقه خاورمیانه را تحت تاثیر قرار داده است. از این رو این بخش از مقاله حاضر سعی در بررسی چالش‌های مدیریت دولتی در کشورهای درحال توسعه به عنوان یگانه متولی اصلی در توسعه صنعت گردشگری دارد.

در فرایند توسعه و تحول روندهای حاکم بر توسعه صنعت گردشگری و مدیریت آن در میان کشورهای در حال توسعه مانند منطقه خاورمیانه، افزون بر عامل ثبات سیاسی و امنیت، عوامل و پدیده‌های مهم دیگری نظیر فرایند جهانی شدن^۱، تقسیم جدید بین‌المللی کار^۲ و به تبعیت از آن تقسیم جدید بین‌المللی اوقات فراغت^۳ تاثیرات خاص و معمولاً نامرئی برجای می‌نهد. با توجه به تمرکز این تحقیق بر نقش ثبات سیاسی و امنیت، فرصت چندانی برای بررسی تفصیلی این عوامل و چگونگی تاثیر آنها در گردشگری کشورهای جهان سوم وجود نداشته و از این رو فقط به دو عامل مهم جهانی شدن و تقسیم جدید بین‌المللی اوقات فراغت اشاره می‌شود.

گذاشته است؟ با وجود تاثیر غیرقابل انکار عواملی چون زیرساخت‌ها، قوانین و مقررات، روابط خارجی، جاذبه‌های گردشگری، بازاریابی و موارد متعدد دیگر در پویایی صنعت گردشگری یک کشور یا منطقه، چنین به نظر می‌رسد که با وجود برخورداری نسبی کشورهای این منطقه از این عوامل، بخش قابل توجهی از ناکامی کشورهای حوزه خاورمیانه در جذب درآمدهای ناشی از گردشگری، ریشه در مسائل سیاسی-امنیتی حاکم بر کشورهای این منطقه دارد.

جهت دستیابی به نتایج مورد نظر از بررسی روابط متقابل گردشگری و امنیت در خاورمیانه، نیاز به ترکیب موزونی از مقولات تاثیرگذار در حیطه مسائل سیاسی-امنیتی خاورمیانه از یک سو و مد نظر قرار دادن طبقه‌بندی مناطق و کشورها از نظر سازمان جهانی گردشگری ملل متحد از سوی دیگر هستیم. از این روی، این مقاله اقدام به نوعی ساخت‌شکنی در گروه‌بندی‌های مطرح در این زمینه کرده است. در طبقه‌بندی سازمان اخیر، منطقه خاورمیانه شامل کشورهای اردن، امارات متحده عربی، بحرین، سوریه، عراق، عربستان، عمان، فلسطین، قطر، کویت، لبنان، لیبی، مصر و یمن می‌باشد. در گروه‌بندی کشورهای خاورمیانه از نظر اندیشمندان و دائره‌المعارف‌های علوم سیاسی، علاوه بر مطرح بودن بسیاری از کشورهای مورد نظر، سرزمین‌های اشغالی، ایران و ترکیه و برخی دیگر از کشورهای شمال آفریقا چون الجزایر، تونس، سودان و مراکش نیز مطرح بوده‌اند (آقابخشی و افشاری‌راد، ۱۳۷۹، علی‌بابایی، ۱۳۸۲ (Lindholm, 2002 و Simon and Matar, 1996).

حساسیت و تاثیرگذار بودن این سه واحد سیاسی در ملاحظات امنیتی خاورمیانه، این تحقیق را بر آن

1 Globalization

2 New International Division of Labor (NIDL)

3 New International Division of Leisure Time (NIDL)

از ایجاد تغییرات متناسب با شرایط جهانی گردشگری در حوزه‌های مختلف مرتبط با این صنعت، در داخل کشور اجتناب می‌کنند. به بیان دیگر، این کشورهای منطقه، به جای همسو نمودن شرایط داخلی، مقاصد و جاذبه‌های گردشگری با شرایط جهانی صنعت گردشگری، سعی در همسو کردن گردشگری بین-المللی با شرایط داخلی و مقاصد گردشگری خود دارند. از این جهت بکارگیری عبارت جهانی شدن برای توصیف صنعت گردشگری بین‌المللی کشورهای منطقه خاورمیانه چندان بی‌مناسب نیست (Alipour and Heydari, 2004: 115).

مقاله حاضر نیز با بکارگیری مفهوم جهانی شدن در حوزه صنعت گردشگری برخی از کشورهای در حال توسعه مانند کشورهای منطقه خاورمیانه و ایران؛ سعی بر آن دارد که به بررسی ابعاد مختلف این پدیده بپردازد. در شرایط کنونی جهان معاصر، گردشگری فراتر از یک صنعت به مثابه یک پدیده پویای اجتماعی - اقتصادی جهانی با توجه به سازوکارهای خاص خود، در شرایط مختلف زمانی و مکانی تأثیرات متفاوتی را برجای می‌گذارد و از طرف دیگر می‌تواند از شرایط مختلف زمانی و مکانی گوناگون، تأثیرات متفاوتی را تجربه کند. از این روی، گردشگری پدیده‌ای است که در مناطق مختلف دنیا می‌تواند اشکال و قالبهای خاص و متفاوتی را به خود بگیرد. بنابراین - حتی در عصر جهانی شدن - نباید در انتظار ظهور اشکال و انواع یکسانی از این صنعت در سراسر جهان و در همه کشورهای مختلف دنیا بود. با در نظرگیری این اصل، اساساً مقایسه کشورهای

در دهه اخیر اصطلاح جهانی شدن به کرات از سوی پژوهشگران حوزه های مختلف علوم انسانی استفاده می‌شود و این در حالیست که تلقی و نگرشهای مختلفی در این مورد ارایه می‌شود. شاید ساده‌ترین تعریف از مفهوم جهانی شدن را بتوان این گونه مطرح نمود: فرایندی است که در خلال آن برخی از نیروهای جهانی سعی در یکسان‌سازی و یکدست ساختن الگوهای تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات دارند. رابرتسون (۱۹۹۵) با خلق اصطلاح «جهانی شدن محلی»^۱ به تحلیل روشهای بازاریابی اقتصادی ژاپن پرداخته است که چگونه کالاها و خدمات خود را برای بازارهای محلی هدف‌گذاری کرده بودند (مانند ابعاد کوچک خودروهای ژاپنی) ولی اکنون می‌خواهند آنها را در مقیاس جهانی عرضه کنند. گدازگر (۲۰۰۰) با الهام از تعبیر رابرتسون، این مفهوم را از عرصه اقتصاد به مقوله فرهنگ کشانده است. وی در تبیین عکس‌العملهای برخی از کشورهای جهان سوم - که ایران را بعنوان مطالعه موردی انتخاب کرده است - در برابر «جهانی شدن» به این نتیجه رسیده است که ایران بجای جهانی کردن / شدن نیروهای محلی، تلاش دارد به محلی کردن / شدن نیروهای جهانی بپردازد (حیدری چیا، ۱۳۸۳: ۲۹۹). چنین به نظر می‌رسد که یکی از مهم‌ترین دلایل ناچیز بودن نقش و سهم گردشگری کشورهای منطقه خاورمیانه از بازارهای جهانی گردشگری بین‌المللی، اتخاذ رویکردی است که در خلال آن این کشورها بنا به دلایل مختلف که عمدتاً "فرهنگی - اجتماعی هستند،

مختلف دنیا از نظر دلایل توسعه و عدم توسعه گردشگری نمی تواند صحیح باشد و در این مورد باید گفت که مطالعه و بررسی هر پدیده‌ای می بایست در ظرف زمانی و مکانی خاص آن پدیده صورت گیرد.

با لحاظ نمودن موارد مذکور، چنین به نظر می‌رسد کشورهای منطقه خاورمیانه می‌بایست در رویکردها و به تبع آن در عملکردهای خود نسبت به صنعت گردشگری خود در سطح بازارهای بین‌المللی تغییرات بنیادین به وجود آورند. استدلالهای بسیاری برای این مدعا می‌توان عنوان نمود. برای مثال به نظر می‌رسد که دلیل عمده اتخاذ رویکرد جهانی‌شدن از سوی کشورهای منطقه خاورمیانه در مورد بخش گردشگری بین‌المللی، عمدتاً ریشه در مفاهیم و شرایط فرهنگی-ایدئولوژیکی دارد. این در حالیست که مطالعات و بررسی‌های بسیاری در این زمینه مبین این نکته است که فرایند انتخاب مقاصد گردشگری از جانب گردشگران و مسافران بین‌المللی با آگاهی و درک کامل از شرایط مقاصد صورت می‌گیرد؛ چرا که اغلب مقاصد گردشگری بین‌المللی در سطح بین‌المللی طبقه‌بندی و شناخته شده‌اند. بنابراین می‌توان چنین عنوان کرد که هدف از مسافرت اغلب گردشگران به مقصد کشورهای خاورمیانه بویژه ایران، بازدید از جاذبه‌های فرهنگی - تاریخی است.

ولا و بیچریل نیز معتقدند که برخلاف سایر مناطق جهان، رشد گردشگری در میان کشورهای خاورمیانه نظیر ایران بنا به دلایل سرگرمی و تفریح نبوده است و اغلب این کشورها مانند عربستان، مصر و ایران عرضه کننده گردشگری مذهبی و فرهنگی تاریخی هستند

(ولا و بیچریل، ۱۳۸۴: ۸۹). در این زمینه اگر کشورهای منطقه خاورمیانه در راستای دستیابی به اهداف کلان توسعه گردشگری خود، شرایط جدیدی در زمینه همسویی با شرایط جهانی به وجود نیاورند؛ در ترسیم سیاستها و استراتژیهای گردشگری بین-المللی با چالشهای عدیده و عمده ای مواجه خواهند شد (Dredge, 1992: 774).

امنیت و گردشگری در جهان

با نگاهی به اهداف دولت‌ها در سیاست‌گذاری‌های مربوط به گردشگری، می‌توان به برجسته بودن عنصر امنیت در اهداف دولت‌ها از نقش و تصدی‌گری‌های گسترده در حیطه گردشگری پی برد. برقراری امنیت ملی از طریق کنترل مرزها و کنترل ورودی‌ها و خروجی‌های گردشگران، اطمینان از امنیت و سلامتی شهروندان در خارج از کشور، حفظ و تداوم روابط بین‌الملل بر اساس قانون اساسی، برقراری امنیت گردشگران در زمان ورود، اقامت و خروج از کشور، و در نهایت تامین سایر اهداف سیاسی از جمله جلب اعتماد جهانی، کسب و جاهت برای دولت و تثبیت اصول فرهنگی - اجتماعی جامعه، از جمله دلایل دخالت دولت در امر گردشگری است (معصومی، ۱۳۸۴: ۸۰). اما در اینکه آیا دولت‌های منطقه خاورمیانه در این امر خطیر خود چقدر موفق بوده‌اند؛ سؤالی است که بایستی با احتیاط بدان پاسخ داد.

از جمله محتمل‌ترین گزینه‌ها جهت اعمال روش‌های خشونت‌آمیزی چون ترور و گروگان‌گیری گردشگران کشورهای دیگر برای تحت فشار قرار دادن دولتهاست، دلیل آشکار چنین اقدامی، بازتاب گسترده

به دلایل امنیتی دچار فراز و نشیب‌های فراوانی بوده است.

باور عمومی بر این است که بیش از هر فعالیت اقتصادی دیگر، موفقیت و یا شکست برنامه‌های مطرح در حیطه گردشگری، به تامین یک محیط امن و سالم برای گردشگران بستگی دارد و امنیت به جزئی کلیدی از صنعت گردشگری تبدیل شده است و مدیریت معقول باید تلاش کند تا محیطی امن را فراهم آورد (داس و یل، ۱۳۷۹: ۲۲۸). کشورهایی که از امنیت و ثبات سیاسی لازم جهت حمایت از جریانات گردشگری برخوردار هستند، از پتانسیل‌های موجود در جاذبه‌های گردشگری می‌توانند حداکثر منافع اقتصادی - اجتماعی را ببرند و از طرف دیگر در افزایش مقبولیت و مشروعیت بین‌المللی در عرصه‌های سیاسی و معرفی مولفه‌های فرهنگی کشورشان به سایر کشورهای دنیا نیز گامهای موثری را بردارند. اما مناطق و کشورهایی که درگیر بی‌ثباتی سیاسی و ناامنی هستند، در راستای ایجاد بستری مناسب جهت استفاده از کارکردهای مثبت صنعت گردشگری، باچالشهای عمده ای مواجه اند.

چالشهای امنیتی و آینده گردشگری

محققین در طبقه‌بندی مربوط به بروز رفتارهای خشونت آمیز بر علیه گردشگران دیگر کشورها، در تلاش هستند تا ضمن معرفی گردشگران به عنوان یکی از گزینه‌های کلیدی مطرح برای گروههایی با خط و مشی رفتارهای ستیزه‌جویانه، این نوع رفتارها را در دو طیف قرار دهند:

این گونه اقدامات در بعد بین‌المللی و ناامن جلوه دادن کشور مورد نظر از این حیث می‌باشد. نتیجه محتمل چنین اقداماتی، منحرف شدن جریانات گردشگری از کشور مزبور به کشورها و مناطق دیگر جهان می‌باشد. اصولاً گردشگران به این موضوع بسیار اهمیت میدهند که در زمان مسافرت به خارج از کشور خود احساس امنیت کنند، اما اگر امنیت آنها با مشکل مواجه شود، در آینده گردشگران کمتری بدانجا مسافرت کرده و یا آنها مقاصد امن دیگری را انتخاب خواهند کرد. جنگ‌ها، درگیریهای مرزی، کودتاهای نظامی و جنایات هر کدام سهم مهمی در ناامن کردن شرایط داشته و نتیجه معمول این روند، کاهش مطلق در جریانات گردشگری و بسته شدن مرزهاست (Timothy, 2001: 19). اما تیموتی بر این باور است که تمامی اثرات مربوط به جنگ، بر روی تمامی کشورها منفی نبوده، بلکه وقوع جنگ در یک منطقه باعث گسیل شدن گردشگران به سایر کشورهای دیگر می‌شود (Timothy, 2001: 21).

وجود امنیت فراگیر در یک منطقه، از جمله مولفه‌های تاثیرگذار و مهم در تغییر سیاست‌های مربوط به نحوه پذیرش گردشگر از کشورهای دیگر می‌باشد. جایگاه و نقش امنیت در سیاست‌های کلان برنامه‌ریزی‌های گردشگری به حدی است که حتی کارکردهای سنتی مرزها را نیز تحت‌الشعاع خود قرار داده است. لغو گسترده اخذ روادید در کشورهای اروپایی، از جمله دلایل افزایش سهم گردشگری کشورهای این منطقه از جهان می‌باشد. بر خلاف کشورهای اروپایی، در بسیاری از کشورهای منطقه خاورمیانه، صدور روادید

محض برای ضربه زدن به حریف، به حساب می‌آیند (همان: ۳۴). از این رو عمده تاکید این مقاله به مطالعه و بررسی چالش‌های امنیتی مطرح در این طیف می‌باشد.

با وجود اهمیت قدرت اقتصادی صنعت گردشگری، تروریسم و آشفتگی سیاسی از جمله چالش‌های عمده در برابر این صنعت محسوب می‌شوند (Sonmez and Graefe, 1998: 112). ارتباط و پیوستگی تروریسم و آشفتگی سیاسی به اندازه‌ای است که وجود آشفتگی سیاسی، از جمله دلایل پیدایش و تقویت تروریسم می‌باشد. اما علی‌رغم ویژگی‌های متفاوت ناآرامی سیاسی و تروریسم، فشار شدیدی را بر روی گردشگری اعمال می‌کنند. در گذشته ثابت شده است که بحران‌های سیاسی در نهایت می‌تواند به توسعه تروریسم منجر می‌گردند. صرفنظر از تروریسم، اغلب جنگ‌های بین‌المللی، منطقه‌ای و داخلی، پاکسازی قومی، حالت فوق‌العاده حکومت نظامی، کودتاهای نظامی و اغتشاشات، نشانی از ناآرامی سیاسی را با خود به همراه دارند (US Department State, 1996: 45). البته می‌توان گفت که بی‌ثباتی سیاسی بی‌انگیز شریطی است که در آن، موقعیت و مکانیسم دولتها با چالش مواجه شده و به همان نسبت مشروعیت سیاسی این دولت بواسطه عوامل خارج از سیستم سیاسی کشور، از حالت طبیعی خود خارج می‌گردد (Hall and O'Sullivan, 1996: 106). اینگونه شرایط سیاسی نه تنها بر گردشگری بین‌المللی که بر گردشگری داخلی نیز تاثیر مهمی می‌گذارد و آن را با چالش مواجه می‌سازد. گفتنی است که گردشگری

- جنایات عام و شایع به مانند حملات خشونت‌آمیز، راهزنی و سرقت،

- جنایات سازمان یافته سیاسی چون ترور و گروگان‌گیری (داس ویل، ۱۳۷۹: ۲۲۸).

با نگاهی به این دو طیف از رفتارها، می‌توان به نوعی از تفکیک در ماهیت و اهداف این گونه رفتارها پی برد. گرچه در صورت وقوع حملات خشونت‌آمیز، راهزنی و سرقت بر علیه گردشگران- با اهداف عمدتاً اقتصادی، - شاهد القای جو ناامن آن کشور در سطح بین‌الملل خواهیم بود؛ اما به دو دلیل ذیل، این گونه رفتارها به اندازه مورد دوم، تاثیر زیادی در ناامن جلوه دادن کشور مقصد ندارند:

- ابعاد محدود فعالیت‌های خشونت‌آمیز و بازتاب‌های عمدتاً غیرسیاسی این گونه رفتارها،

- قابلیت هدایت و کنترل این جنایات از طریق اعمال سیاست‌گذاری‌های دولتی.

اما جنایات سازمان یافته سیاسی چون ترور و گروگان‌گیری، از جمله مقوله‌های مطرح در این زمینه هستند که نه تنها از حیث ماهیت و اهداف، بلکه از جهت ابعاد و اهداف فعالیت، بازتاب‌های بین‌المللی و ناتوانی دولتها در کنترل این اقدامات، از اهمیت شایان توجهی برخوردار هستند. عاملان تروریسم اغلب ادعا می‌کنند که راهی جز این نداشته‌اند و به واقع همین طور نیز هست، یعنی تروریسم غالباً با شکست روشهای دیگر مورد انتخاب قرار می‌گیرد (رایش، ۱۳۸۱: ۱۶). توماس شلینگ^۱ بر این باور است که گروگان‌ها برای ربایندگان مظهري از یک قدرت

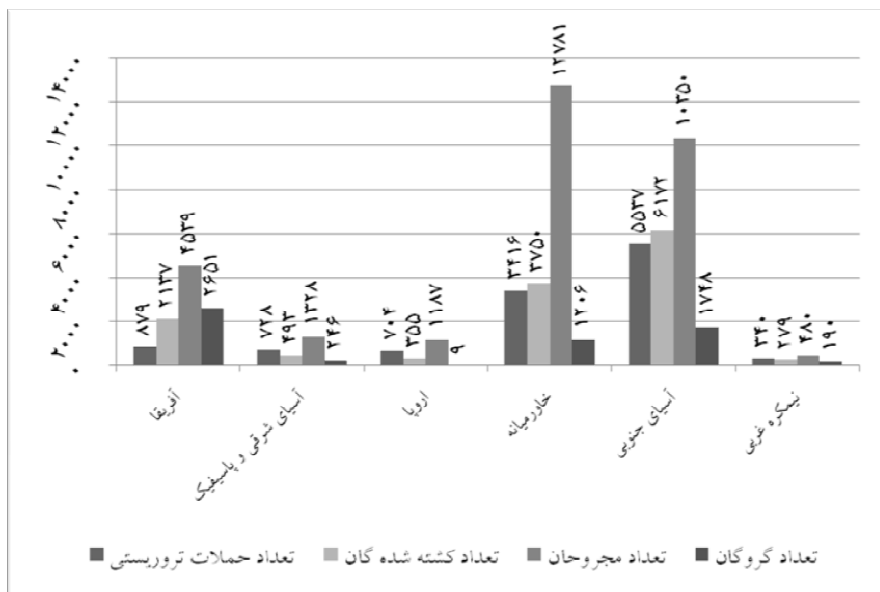
1 Thomas Schelling

داخلی به صورت مستقیم و غیر مستقیم در توسعه گردشگری بین‌المللی اثر گذار است، چرا که توسعه و رونق آن می‌تواند فی‌الذمه در بهبود شرایط و زیرساخت‌های مهم گردشگری بین‌المللی نظیر شبکه حمل و نقل و بخش مراکز اقامتی و پذیرایی تاثیر مهمی داشته باشد.

به جرات می‌توان ادعا کرد که هیچ یک از چالش‌های امنیتی مطرح در حوزه گردشگری، به اندازه تروریسم، نتوانسته اند در ناکامی صنعت گردشگری در جهان موثر واقع شوند. مابین گسترش بی‌ثباتی سیاسی در برخی از کشورها و روند رو به رشد حملات تروریستی بر علیه اهداف برخی از کشورها، ارتباط معناداری وجود دارد. به دلیل شرایط کنونی، تعداد کلی حملات تروریستی، از ۳۲۲ مورد در سال ۱۹۹۴ به ۴۴۰ مورد در سال ۱۹۹۵ افزایش یافته است (US Department of State, 1996). از جمله مشخصه‌های بارز حملات تروریستی، نادیده گرفتن مرزهای ملی کشورها می‌باشد. تا زمان وقوع حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، در افکار عمومی جهانیان، ایالات متحده آمریکا به عنوان یکی از کشورهای امن و دور از منازعات بین‌المللی شناخته شده بود؛ اما قدرت و سیطره رو به رشد این کشور در بعد جهانی، نه تنها باعث ایجاد شرایط ناامن برای شهروندان آمریکایی در تمامی کشورهای جهان شده است، بلکه اسطوره امن بودن مرزهای ملی این کشور را نیز دچار خدشه شده است و آثار منفی شدیدی را بر روی صنعت گردشگری این کشور بر جای گذاشته است. بنابراین تروریسم بین‌المللی ضمن عبور از مرزهای ملی،

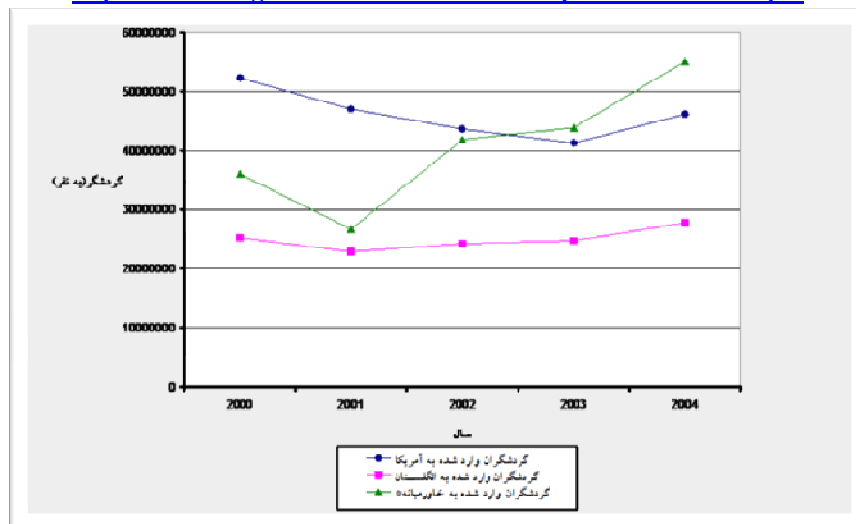
شهروندان بسیاری را هدف حملات خود قرار می‌دهد (Schlaghech, 1988: 119). بخاطر تاثیر این حادثه، صنعت هوانوری و خطوط هوایی دنیا در سال ۲۰۰۱ و ۲۰۰۲ به ترتیب با ۶/۵ و ۳/۵ میلیارد دلار آمریکا با ضرر مواجه شد و شرکت‌های حمل و نقل هوایی برای کاهش خسارات ناشی از این حملات مجبور شدند که ۲۰ الی ۳۰ درصد ظرفیت خود را کاهش دهند، بطوریکه سه ماهه آخر سال ۲۰۰۱ در مقایسه با سه ماهه آخر سال ۲۰۰۰، کاهش ۲۵ درصدی در مسافرت‌های هوایی نشان می‌دهد (Goeldner & Ritchie, 2003: 125).

با توجه به نمودار (۱) بخش قابل توجهی از ناامنی‌های سیاسی و حملات تروریستی، متمرکز بر کشورهای حوزه خاورمیانه و آسیای جنوبی می‌باشد که کشورهای این دو منطقه نیز از بازار آشفته گردشگری برخوردارند. از طرف دیگر، بررسی آمارهای گردشگری در سطح بین‌المللی حقایق جدیدی از بعد ثبات سیاسی، امنیت و مقوله گردشگری را آشکار می‌کند. ایالات متحده و انگلستان به عنوان کشورهایی که در مناسبات سیاسی بین‌المللی از اهمیت خاصی برخوردارند و به عنوان دو بازیگر مدعی مبارزه با تروریسم در دنیا، از آسیب‌های ناشی از تبعات منفی این پدیده بر روی گردشگری، در امان نبوده‌اند. نمودار (۲) نکته جالب توجه این که این دو کشور بیشتر از منطقه‌ی که از سوی آنان به عنوان یکی از محورهای اصلی تروریسم شناخته است، از تبعات منفی تروریسم متاثر شده‌اند.

نمودار (۱) حملات تروریستی و پیامدهای آن در سال ۲۰۱۰

Source: National Counterterrorism Center, Report 2010 On Terrorism: P 11
http://www.nctc.gov/witsbanner/docs/2010_report_on_terrorism.pdf

نمودار (۲) روند ورود گردشگران بین‌المللی به آمریکا، انگلستان و کشورهای خاورمیانه

Source: UNWTO, 2006 ۲۰۰۰-۲۰۰۴ مابین سالهای

چندین ساله کشورهای منطقه خاورمیانه جهت همسو کردن سیاست‌های خود در قالب یک سازمان همکاری منطقه‌ای نیز کمرنگ بوده است. از این گذشته، فضای ناامن حاکم بر این منطقه، موجب تشدید روند مداخله

سیاست‌گذاری و گردشگری در خاورمیانه متزلزل بودن ثبات و امنیت در منطقه خاورمیانه، نقش تعیین کننده‌ای در اعمال سیاست‌گذاری‌های دولت-های این منطقه در ابعاد مختلف داشته است. تلاش

جهانی پایین‌تر می‌باشد و به همان نسبت هزینه‌های نظامی این کشورها از تولید ناخالص ملی، از میانگین جهانی بالاتر است. این امر تا حد زیادی واضح است که خاورمیانه بالاترین هزینه‌های نظامی را به عنوان قسمتی از تولید ناخالص ملی خود در جهان دارد و هنوز بیشتر کشورهای خاورمیانه با تحریک و تشویق فروشندگان عمده تسلیحاتی به مانند ایالات متحده آمریکا و کشورهای عضو اتحادیه اروپا اقدام به خرید آن می‌کنند (Pinar, 2005: 191).

دولت‌ها در امور داخلی کشورهایشان شده است. به تناسب همین امر، کشورهای این منطقه به جای سرمایه‌گذاری در بخش‌های زیربنایی جامعه چون آموزش، بهداشت و تامین اجتماعی، مبادرت به افزایش هزینه‌های نظامی خود می‌نمایند؛ چرا که هر چه سطح تهدیدات امنیتی بین‌المللی که از سوی سیاست‌گذاران یک کشور احساس می‌شود، بیشتر شود، هزینه‌های نظامی آن کشور نیز بالا خواهد رفت (کاسیلو، ۱۳۸۳: ۶۸). با نگاهی به جدول (۱) متوجه خواهیم شد که هزینه‌های بهداشتی و آموزشی بسیاری از کشورهای مورد مطالعه مقاله حاضر، از متوسط

جدول (۱) برخی از هزینه‌های کشورهای خاورمیانه به نسبت تولید ناخالص ملی (GNP)

کشور	نسبت هزینه‌های بهداشتی به تولید ناخالص ملی ۲۰۰۰-۷	نسبت هزینه‌های آموزشی به تولید ناخالص ملی ۲۰۰۰-۷	نسبت هزینه‌های نظامی به تولید ناخالص ملی ۲۰۰۸
اردن	۵.۴	۴.۹	۵.۹
ایران	۳	۴.۸	۲.۷
امارات متحده عربی	۱.۹	۰.۹	۳.۱
بحرین	۲.۶	۲.۹	۳
ترکیه	۳.۴	۲.۹	۲.۲
سوریه	۱.۶	۴.۹	۳.۴
عربستان سعودی	۲.۷	۵.۷	۸.۲
عمان	۱.۹	۴	۷.۷
قطر	۲.۹	۳.۳	۱۰
کویت	۱.۷	۳.۸	۳.۲
لبنان	۳.۹	۲	۳.۹
مصر	۲.۴	۳.۸	۳.۴
یمن	۱.۵	۵.۲	۴.۲
متوسط جهانی	۳/۸۳ از ۱۷۰ کشور	۴/۶۴ از ۱۵۵ کشور	۲/۰۵ از ۱۳۵ کشور

Source: UNDP (2010) Human Development Report

۲۵۵۰۰۰۰۰ گردشگر بین‌المللی بوده است. اگر چه مصر (۱۱۹۱۴۰۰۰ گردشگر) و عربستان (۱۰۸۹۶ گردشگر) نیز از مقاصد اصلی گردشگری در خاورمیانه هستند. اما بر خلاف سایر مناطق جهان،

در بین کشورهای مورد مطالعه، تنها در ترکیه، سیر صعودی گردشگران بین‌المللی ناشی از سرمایه‌گذاری‌های کلان این کشور در این بخش اقتصادی می‌باشد؛ به طوری که این کشور در سال ۲۰۰۹ پذیرای بیش از

اقدامات خشونت‌آمیز گروه‌های تروریستی چون القاعده، شاهد جابجایی محسوس ناامنی از کشورهای ناامن منطقه خاورمیانه چون مصر، اردن و ترکیه به کشورهای دیگری چون عراق، یمن و حتی ایران هستیم. به عنوان مثال، بر اساس آمارهای منتشره جدید از سوی مرکز ملی مبارزه با تروریسم، در سال ۲۰۱۰، در جریان حملات تروریستی، سه کشور عراق، یمن و ایران به ترتیب با ۳۳۶۴، ۱۷۸ و ۱۱۸ نفر کشته در صدر کشورهای منطقه خاورمیانه قرار دارند.

(National Counterterrorism Center, Report)

(2010 On Terrorism: P 22)

اگر چه گستره تاثیرگذاری موارد مذکور در چند کشور محدود، توانایی به چالش کشیدن بنیان‌های صنعت گردشگری در دیگر کشورهای منطقه را ندارد، اما از سال ۱۹۹۰ به بعد سه رویداد بسیار مهم، تاثیر شدیدی بر ناپایداری امنیت به عنوان یکی از مولفه‌های اصلی صنعت گردشگری در خاورمیانه گذاشته است. رویداد اول، مربوط به جنگ اول خلیج‌فارس در سال ۱۹۹۱ و حمله نظامی آمریکا و متحدانش به عراق می‌باشد. بر اساس برآورد سازمان جهانی گردشگری ملل متحد (UNWTO, 2002)، میزان رشد گردشگری منطقه خاورمیانه در سال ۱۹۹۱ نسبت به سال ۱۹۹۰، منفی ۷/۱- درصد بوده است؛ در حالیکه در همین سال میزان رشد گردشگری در جهان ۰/۷ درصد بوده است. رویداد دوم، مربوط به حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ می‌باشد. بیشترین شوک ناشی از این حمله تروریستی در آمریکا احساس شد، چرا که سال ۲۰۰۱ رشد منفی ۴/۷- درصدی تعداد ورود گردشگران به آمریکا نسبت به سال قبل از آن اتفاق افتاده است. رویداد سوم نیز مربوط به پیامدهای منفی

رشد گردشگری این دو کشور به سبب افزایش تسهیلات رفاهی و سرگرمی‌های آنها نبوده است. کشور مصر عرضه‌کننده گردشگری فرهنگی است و گردشگری عربستان صرفاً جنبه مذهبی دارد. این مواهب، با وجود مشکلات سیاسی و نظامی مداوم دو کشور، صنعت گردشگری آنها را تضمین می‌کند. بنابراین این دو کشور با اختصاص سهم بالایی از درآمد گردشگری، بعد از ترکیه، از جمله پیشروان این صنعت در خاورمیانه می‌باشند.

بی‌ثباتی سیاسی و فضای ناامن حاکم بر برخی از کشورهای منطقه، هزینه‌های مربوط به ایجاد بسترهای لازم جهت توسعه گردشگری بین‌المللی را افزایش می‌دهد. ریچی معتقد است که این کشورها می‌بایست برنامه‌های توسعه صنعت گردشگری را مورد بازشناسی مجدد قرار دهند و برای آن برنامه‌های بلندمدتی را تدوین نمایند که در خلال آن توجه به ثبات سیاسی و امنیت داخلی از اهمیت بسیاری برخوردار باشد (Richter, 1992: 46).

امنیت و گردشگری در خاورمیانه

در طول دهه ۱۹۹۰ اغلب کشورهای خاورمیانه، تعرض به گردشگران دیگر کشورها را تجربه کرده‌اند؛ اما برخی از کشورهای خاورمیانه چون مصر، اسرائیل، اردن و ترکیه، در نوک حملات تروریستی بر علیه گردشگران بوده‌اند. در مصر از سال ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۶، ۸ مورد حملات تروریستی به صورت بمب‌گذاری در برابر هتلها و محل استقرار گردشگران از سوی گروه‌های مخالف دولت مصر گزارش شده است. در ترکیه نیز در خلال همین مدت، ۴ مورد حمله تروریستی به صورت آدم‌ربایی گزارش شده است (Sonmez and Graefe, 1998: 115). پس از تقویت

منطقه از حالت طبیعی خود شده است. شوک ناشی از جنگ اول خلیج فارس و حوادث بعد از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، موجب عدم تعادل در رشد گردشگری بین-المللی این منطقه شده است. نمودار (۳) این موضوع را نشان می‌دهد.

استراتژی ایالات متحده آمریکا مبنی بر مبارزه پیش-دستانه با تروریسم و پیگیری آن در خاورمیانه است که تاثیر منفی بر رشد متعادل بازار گردشگری منطقه خاورمیانه شده است.

تبعات ناشی از سه رویداد مذکور، برای منطقه خاورمیانه، بسیار زیانبار بوده و موجب خارج شدن روند رشد سالیانه صنعت گردشگری کشورهای این

نمودار (۳) روند مقایسه‌ای رشد گردشگری کشورهای خاورمیانه در مقایسه با متوسط رشد جهانی از سال ۱۹۹۰-۲۰۰۹

Source: UNWTO, 2010

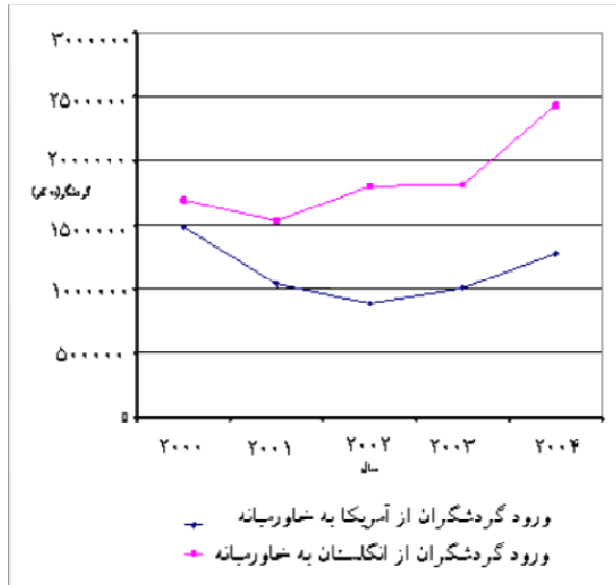
خاورمیانه را تحت تاثیر خود قرار داده است. نمودار (۴) بیانگر این مورد است.

عکس این مسئله در مورد شهروندان کشورهای خاورمیانه که تمایل به مسافرت به دو کشور آمریکا و انگلستان را دارند، قابل مشاهده است. اعمال محدودیت‌هایی در صدور ویزا و تشریفات اداری سخت برای شهروندان کشورهای خاورمیانه بعد از حوادث ۱۱ سپتامبر و از همه مهمتر، نگرش تقریباً

از جمله تبعات دیگر مربوط به اوضاع امنیتی منطقه خاورمیانه، کاهش محسوس در مسافرت گردشگران دو کشور آمریکا و انگلستان به کشورهای مورد مطالعه در این مقاله بوده است؛ گر چه این مسئله در مورد گردشگران کشور آمریکا به وضوح قابل مشاهده است. خطر حمله به شهروندان این دو کشور در کشورهای عراق، سوریه، عربستان، مصر و لبنان، مسیر مسافرت‌های شهروندان آمریکایی به کشورهای

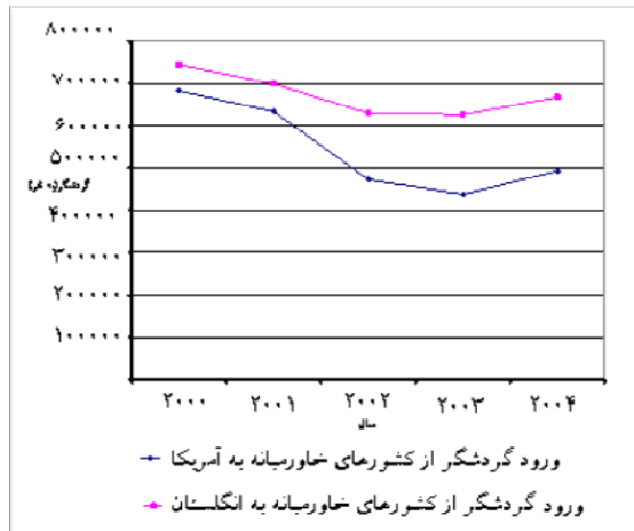
گردشگران بین‌المللی از کشورهای خاورمیانه به مقاصد آمریکا و انگلستان شده است. نمودار (۴) این روند را منعکس می‌کند.

منفی در جوامع غربی به شهروندان کشورهای خاورمیانه که عمدتاً ناشی از معرفی این کشورها از سوی ارباب رسانه های غربی به عنوان مقاصد ناامن است، موجب شکل‌گیری روند نزولی مسافرت

نمودار (۳) روند مسافرت گردشگران بین‌المللی از آمریکا و انگلستان به کشورهای

خاورمیانه مابین سالهای ۲۰۰۰-۲۰۰۴ UNWTO, 2006 Source:

نمودار (۴) روند مسافرت گردشگران بین‌المللی از کشورهای خاورمیانه به آمریکا و

انگلستان مابین سالهای ۲۰۰۰-۲۰۰۴ UNWTO, 2006 Source:

المللی اوقات فراغت غافل شد. مورد اخیر یعنی تقسیم جدید بین‌المللی کار، با مکانیسمی درهم تنیده، پنهان و پیچیده شرایط جدیدی را برای صنعت گردشگری اغلب کشورهای در حال توسعه به ارمغان آورده است. همچنان که مطالعات و پژوهشهای معتبر و انجام گرفته در این زمینه چون: Lindberg et al (2001), Jenkins & Henry (1982), Richter & Richter (1985), Harrision (1992), Mowforth & Munt (1998), Long (1996), Ganty(2001), UNWTO(2001), de Kadt (1979), Turner (1976), Britton (1982) و Lea(1998) نشان می‌دهد که با ظهور پارادایم و فرایند تقسیم جدید بین‌المللی اوقات فراغت در حوزه گردشگری بین‌المللی کشورهای در حال توسعه، انتفاع اقتصادی کشورهای مذکور به حداقل خود رسیده است؛ چرا که اغلب زیرساختهای عمده گردشگری در سطح بین‌المللی مانند شرکت‌های حمل‌ونقل نظیر خطوط هواپیمایی، مراکز اقامتی بزرگ نظیر هتل‌های زنجیره ای چند ستاره، متعلق به کشورهای توسعه‌یافته غربی هستند و این به مفهوم بازگشت بخش قابل ملاحظه‌ای از اثرات مثبت اقتصادی صنعت گردشگری به کشورهای مذکور است. این در حالیست که برخی از زیرساخت‌های گردشگری مانند فرودگاهها از مالیات شهروندان کشورهای مقصد ساخته شده‌اند.

در برخی از موارد مانند کشورهای جنوب‌شرقی آسیا که بدون ملاحظه و بررسی پارادایم تقسیم جدید بین‌المللی اوقات فراغت، وارد بازارهای جهانی گردشگری شده‌اند؛ نه تنها اثرات اقتصادی گردشگری - علیرغم آمار و ارقامهای ارایه شده- به حداقل خود رسیده است، بلکه گردشگری بین‌المللی، ارمغانی به جز بحرانهای فرهنگی و زیست محیطی برای این

لازم به ذکر است که متوسط سهم گردشگران خاورمیانه از کل گردشگران وارد شده به آمریکا و انگلستان از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۴ به ترتیب در حدود ۱/۱۶ و ۲/۷ درصد بوده است. در بین کشورهای مورد مطالعه مقاله حاضر، ترکیه درصد بیشتری از مسافرت گردشگران خاورمیانه به آمریکا و انگلستان را به خود اختصاص داده است. به طوریکه بر اساس آمارهای سازمان جهانی گردشگری ملل متحد، از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۴، میانگین نرخ رشد مسافرت گردشگران از اسرائیل و ترکیه به آمریکا به ترتیب ۵۲/۸۳ و ۱۱/۱۶ درصد بوده است و این میزان برای کشور انگلستان در همین مقطع زمانی، به ترتیب ۲۷/۷۷ و ۱۱/۶۲ درصد بوده است (UNWTO, 2006: 45). دلیل اصلی این مسئله را می‌توان در نزدیکی و تا حدودی همسویی سیاستهای خاورمیانه‌ای اسرائیل و ترکیه به آمریکا و انگلستان جستجو کرد.

نتیجه‌گیری

تبیین و تحلیل جایگاه و نقش مولفه‌های مطرح در حوزه امنیت و ثبات سیاسی بر روند و توسعه صنعت گردشگری در منطقه خاورمیانه، از جمله اهداف اصلی نوشتار حاضر محسوب می‌شود. اگر چه تلاش مقاله بر این بود تا با تمرکز بر روند جریان‌ات گردشگری کشورهای خاورمیانه، تاثیر عواملی چون بی‌ثباتی سیاسی، تروریسم، گروگان‌گیری و مواردی از این طیف را بر روی روند گردشگری بین‌المللی کشورهای خاورمیانه را مورد ارزیابی قرار دهد؛ اما نمی‌توان از فضای امنیتی حاکم بر جهان در دو دهه گذشته در حوزه صنعت گردشگری نظیر ناآرامیهای سیاسی، بحرانهای نظامی، حمات تروریستی، فرایند جهانی شدن، تقسیم جدید بین‌المللی کار و تقسیم جدید بین-

کشورها نداشته است (حیدری چپانه و حسین زاده دلیر، ۱۳۸۲: ۸۲).

نتایج مقاله حاضر در خصوص ارتباط ثبات سیاسی و امنیت از یک سو و بازار گردشگری منطقه خاورمیانه از سوی دیگر، بیانگر این است که در طی سالهای گذشته، قابلیت‌ها و توانمندیهای صنعت گردشگری کشورهای منطقه خاورمیانه، تحت تاثیر مسائلی چون امنیت متزلزل، برهم خوردن ثبات سیاسی، فقدان سیاست‌گذاری‌های کارآمد، ساختار سیاسی متمرکز، پایین بودن سطح همکاری‌های منطقه‌ای، باقی ماندن نقش سنتی مرزها و تردد از آنها و برخوردهای فرهنگی کشورهای منطقه خاورمیانه قرار گرفته است. از موارد مطروحه، نقش بی‌ثباتی سیاسی و وقوع پدیده‌های شایع سالهای اخیر، چون تروریسم و اعمال رفتارهای خشونت‌آمیز بر علیه گردشگران بین‌المللی، از تاثیرگذاری بیشتری در شرایط حاکم بر صنعت گردشگری این منطقه برخوردار بوده است.

جنگ اول دوم خلیج فارس، وقوع حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و به تبع آن حمله نظامی ایالات متحده آمریکا و متحدانش به افغانستان و عراق با اهدافی چون مبارزه با تروریسم با بهانه جلوگیری از دستیابی برخی از کشورهای این منطقه به تسلیحات کشتار جمعی و در این اواخر نیز، شکل‌گیری موج بیداری اسلامی و انقلابهای منطقه خاورمیانه، موجی از فضای ناامن را برای گردشگران بین‌المللی به ارمغان آورده است، به طوری که در سالهای ۱۹۹۱ و ۲۰۰۱، منطقه خاورمیانه شاهد بیشترین کاهش در تعداد ورود گردشگران بین‌المللی بوده است. به عنوان مثال، به دلیل تحولات سیاسی منطقه خاورمیانه، رشد منفی ۵/۱ درصد گردشگری منطقه خاورمیانه در سال ۲۰۰۹ نسبت به

سال ماقبل، بسیار قابل تامل می‌باشد. (UNWTO, 2010: 6) به موازات چنین رویکردی و عدم اطمینان بخش‌های دولتی و خصوصی از سرمایه‌گذاری در این بخش اقتصادی - به استثناء کشورهای ترکیه، مصر، عربستان و در سالهای اخیر ایران - ره‌آوردی جز سهم ناچیز کشورهای منطقه از بازارهای بین‌المللی نداشته است.

گستره ناآرامیهای سیاسی و افزایش ناامنی در جهان در هم تنیده امروزی به حدی است که با پیشرفت و گسترش رسانه‌های ارتباط جمعی، وقوع کوچکترین ناامنی در گوشه‌ای از یک کشور، می‌تواند بازتاب جهانی بسیاری پیدا کند. تبعات ناشی از چنین روندهایی در صنعت گردشگری می‌تواند سیر نزولی در ورود گردشگران بین‌المللی به مقاصد و در نتیجه کاهش درآمدهای ناشی از این بخش اقتصادی را داشته باشد. با این که این صنعت برای کشورهای در حال توسعه از جمله منطقه خاورمیانه به تعبیر لوییژ ترنر^۱ به مثابه امید بخش‌ترین، پیچیده‌ترین و جایگزین‌ترین صنعتی است که با آن مواجه‌اند و حتی امانویل دوکت^۲ از آن به عنوان گذرنامه توسعه^۳ یاد می‌کند؛ اما اغلب مطالعات و تحقیقات صورت گرفته در این زمینه بیانگر این نکته هستند که شرایط حاکم بر صنعت گردشگری بویژه بخش بین‌المللی آن تبعی از شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی داخلی کشورهای مقاصد گردشگریست (حیدری چپانه، ۱۳۸۳: ۲۹۷). از این رو، توجه تام به شرایط سیاسی، اجتماعی - فرهنگی، امنیت داخلی، تدوین

1 L. Turner (1976)

2 E. de kadt (1979)

3 Tourism: Passport to Development

بهبود آن، چشم‌انداز امیدوار کننده‌ای برای این صنعت رو به رشد در منطقه خاورمیانه وجود خواهد داشت. به تعبیر جعفری^۲ اگر صنعت گردشگری به صورت مناسب و صحیحی برنامه‌ریزی شود - علی‌رغم حوادث بسیار ناگوار رخ داده در دهه اخیر نظیر ناآرامیهای منطقه ای، جنگهای خلیج فارس، شیوع برخی بیماریها مانند سارس و حملات ۱۱ سپتامبر - فراتر از یک صنعت به مثابه یک پدیده پویای اقتصادی - اجتماعی جهانی قابلیت‌های فراوانی در تعالی اقتصادی و اجتماعی جوامع مختلف دنیا و پیوند آنها دارد همچنان که تامیلزنیوچ و فالکنر^۳ معتقدند که صنعت گردشگری می‌تواند به عنوان صنعت صلح^۴ در سراسر دنیا مطرح گردد.

منابع

- آقابخش، علی و مینو افشاری‌راد (۱۳۷۹) فرهنگ علوم سیاسی، تهران: چاپار.
- حیدری چپانه، رحیم (۱۳۸۳) ارزیابی برنامه‌ریزی صنعت گردشگری در ایران، رساله دکتری تخصصی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تبریز.
- حیدری چپانه، رحیم (۱۳۸۷) مبانی برنامه‌ریزی صنعت گردشگری، تهران: سمت.
- رایش، والتر (۱۳۸۱) ریشه‌های تروریسم، ترجمه سید حسین محمدی نجم، تهران: دوره عالی جنگ.
- علی‌بابایی، غلامرضا (۱۳۸۲) فرهنگ سیاسی، تهران: آشیان.

برنامه‌های بلندمدت صنعت گردشگری با محوریت بازاریابی بین‌المللی، در راستای بهبود و توسعه آن، می‌بایست از اهم اهداف کلان توسعه گردشگری بین-المللی کشورهای خاورمیانه تلقی گردد.

برای دستیابی به چنین اهدافی می‌توان به محورهای مهمی چون موارد ذیل اشاره کرد:

- تغییر رویکرد و عملکرد بخشهای دولتی و خصوصی در حوزه سرمایه‌گذاری گردشگری بین-المللی،
 - بهبود شرایط اجتماعی - سیاسی داخلی کشورهای منطقه خاورمیانه با محوریت گردشگری بین‌المللی،
 - ایجاد تحول بنیادین در زمینه توسعه چارچوب مفهومی صنعت گردشگری در میان جوامع بومی و مقاصد گردشگری با تاکید بر توسعه مفهوم سفر و مسافرت و در نهایت صنعت گردشگری به عنوان ضرورت زندگی عصر حاضر و جایگیری آن در میان سبد مصرفی خانوارها،
 - اطلاع‌رسانی در مورد فواید اقتصادی صنعت گردشگری مانند اثر ضریب تکاثری^۱ و منافع اجتماعی آن در راستای تعامل و تعالی فرهنگهای ملل مختلف.
- بدین ترتیب می‌توان با ملاحظه موارد مذکور در برنامه‌های توسعه ملی گردشگری به افزایش سهم کشورهای منطقه خاورمیانه در بازارهای گردشگری بین‌المللی امیدوار بود. از این روی، ثبات سیاسی و امنیت به عنوان یکی از مولفه‌های موثر در توسعه گردشگری بین‌المللی، دچار افت و خیزهای بسیاری در سالهای اخیر بوده است که در صورت تثبیت و

2 Jafar Jafari (2003)

3 R. Tomiljenovic and B. Faulkner (2001)

4 Peace Industry

1 Multiplier Effect

- Annals of Tourism Research, Vol. 9, Issue 3: 331-358.
- Charles Lindholm (2002). The Islamic Middle East Tradition and Change. London: Blackwell.
- Charles Lindholm (2002). The Islamic Middle East Tradition and Change. London: Blackwell.
- de kadt , Emanuel (1976) Tourism: passport to Development? Oxford: Oxford University Press.
- de kadt , Emanuel (1976) Tourism: passport to Development? Oxford: Oxford University Press.
- Destination Planner (2009) http://www.destinationplanner.com/middle_east/iran/index.html.
- Destination Planner (2009) http://www.destinationplanner.com/middle_east/iran/index.html.
- Dredge, D(1992) Destination Place Planning and Design, Annals of Tourism Research, 24(4): 772-791.
- Dredge, D(1992) Destination Place Planning and Design, Annals of Tourism Research, 24(4): 772-791.
- Gantly, Fergus (2001) Tourism Impacts in Azerbaijan: A Sociocultural Analysis, a PhD Thesis Presented to the Faculty of Tourism and Food, Dublin Institute of Technology, Dublin, Unpublished.
- Gantly, Fergus (2001) Tourism Impacts in Azerbaijan: A Sociocultural Analysis, a PhD Thesis Presented to the Faculty of Tourism and Food, Dublin Institute of Technology, Dublin, Unpublished.
- Godazgar, Hossein (2000) The Millennium Clock in an Iranian context and the Theme of Global Time, A Paper presented at the British Sociological Association Annual Conference of Making Time/Marking Time. The University of York: 17-20 April.
- Godazgar, Hossein (2000) The Millennium Clock in an Iranian context and the Theme of Global Time, A Paper presented at the British Sociological Association Annual Conference of Making Time/Marking Time. The University of York: 17-20 April.
- Goeldner, Charles R., and J. R. Brent Ritchie (2003) Tourism: principles, practice, معصومی، محمود(۱۳۸۴) ماهیت گردشگری، تهران: پیک کویر.
- هال، مایکل و جان ام. جنگینز (۱۳۸۲) سیاستگذاری جهانگردی، ترجمه سید محمد اعرابی و داوود ایزدی، تهران: پژوهشهای فرهنگی.
- Aghabkshy, Ali and Afsharyrad Minoo (2000) Culture of Political Science, Tehran: Chapar.
- Alipour ,Habib and Rahim Heydari C (2004) Tourism in Iran, A Paper Presented to: Tourism: State of the Art II, International Scientific Conference, University of Strathclyde, Glasgow, 27-30 June 2004.
- Alipour ,Habib and Rahim Heydari C (2004) Tourism in Iran, A Paper Presented to: Tourism: State of the Art II, International Scientific Conference, University of Strathclyde, Glasgow, 27-30 June 2004.
- Alipour, Habib and Rahim Heydari C. (2005) Tourism Revival and Planning in Islamic Republic of Iran: Challenges and Prospects, Anatolia; An International Journal of Tourism and Hospitality Research,(16)-1:39-61.
- Alipour, Habib and Rahim Heydari C. (2005) Tourism Revival and Planning in Islamic Republic of Iran: Challenges and Prospects, Anatolia; An International Journal of Tourism and Hospitality Research,(16)-1:39-61.
- Bar-On, R. (1996). Measuring the Effects on Tourism of Violence and of Promotion Following Violent Acts. In: A. Pizam, and Y. Mansfeld (Eds.) Tourism, Crime and International Security Issues. Chichester: Wiley.
- Bar-On, R. (1996). Measuring the Effects on Tourism of Violence and of Promotion Following Violent Acts. In: A. Pizam, and Y. Mansfeld (Eds.) Tourism, Crime and International Security Issues. Chichester: Wiley.
- Britton, Stephen G. (1982) The Political Economy of Tourism in the Third World, Annals of Tourism Research, Vol. 9, Issue 3: 331-358.
- Britton, Stephen G. (1982) The Political Economy of Tourism in the Third World,

- Knowles, T., Diamantis, D., and J. El Mourhabi (2004) *The Globalization of Tourism and Hospitality*, Thomson.
- Lea, John (1988) *Tourism and Development in the Third World*, London: Rutledge.
- Lea, John (1988) *Tourism and Development in the Third World*, London: Rutledge.
- Lindberg, Kreg, Tommy D. Andersoon and Benedict G. C. Dellaert (2001) *Tourism Development: Assessing Social Gains and Losses*, *Annals of Tourism Research*, Vol. 28, Issue 4: 1010-1030.
- Lindberg, Kreg, Tommy D. Andersoon and Benedict G. C. Dellaert (2001) *Tourism Development: Assessing Social Gains and Losses*, *Annals of Tourism Research*, Vol. 28, Issue 4: 1010-1030.
- Long, Veronica Hope (1996) *Communities and Tourism Impacts (Nusa Lembongan, Bali, Indonesia)*, A PhD Thesis Presented To University of Waterloo, Unpublished.
- Long, Veronica Hope (1996) *Communities and Tourism Impacts (Nusa Lembongan, Bali, Indonesia)*, A PhD Thesis Presented To University of Waterloo, Unpublished.
- Mansfeld, Y. (1994) *The Middle East conflict and tourism to Israel, 1967-90*. *Middle Eastern Studies*, 30(3): 646-667.
- Mansfeld, Y. (1994) *The Middle East conflict and tourism to Israel, 1967-90*. *Middle Eastern Studies*, 30(3): 646-667.
- Masoumi, Mahmoud (2005) *Nature of Tourism*, Tehran: Kavir peak.
- Mowforth, Martin and Ian Munt (1998) *Tourism and Sustainability: New Tourism in the Third world*, London: Rutledge.
- Mowforth, Martin and Ian Munt (1998) *Tourism and Sustainability: New Tourism in the Third world*, London: Rutledge.
- Pinar, Bilgin (2005) *Regional Security in the Middle East*. New York: Rutledge.
- Pinar, Bilgin (2005) *Regional Security in the Middle East*. New York: Rutledge.
- Reevas S. Simon, Philip Matar, Richard W. Bullient (1996) *Encyclopedia of the Modern Middle East*. New York: Mac Milan.
- Reevas S. Simon, Philip Matar, Richard W. Bullient (1996) *Encyclopedia of the Modern Middle East*. New York: Mac Milan.
- philosophies, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Goeldner, Charles R., and J. R. Brent Ritchie (2003) *Tourism: principles, practice, philosophies*, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Hall, C. M. (1994) *Tourism and Politics: Policy Power and Place*. New York: Wiley.
- Hall, C. M. (1994) *Tourism and Politics: Policy Power and Place*. New York: Wiley.
- Hall, C. M. and V. O'Sullivan (1996). *Tourism, Political Stability and Violence in Tourism, Crime and International Security*. New York: PP 105-121.
- Hall, C. M. and V. O'Sullivan (1996). *Tourism, Political Stability and Violence in Tourism, Crime and International Security*. New York: PP 105-121.
- Hall, C. Michael, Jenkins, John (2003) *Tourism Policy*, translated by Seyyed Mohammad Arabi, Tehran: Cultural Research.
- Harrison, David (ed) (1992) *Tourism & the Less Developed Countries*, London: John Wiley & Sons.
- Harrison, David (ed) (1992) *Tourism & the Less Developed Countries*, London: John Wiley & Sons.
- Heydari, Rahim (2004) *Assessment of tourism planning in Iran*, PhD thesis, Department of Geography and Urban Planning, University of Tabriz.
- Heydari, Rahim (2008) *Principles of tourism Industry planning*, Tehran: Samt.
- Jafari, Jafar (2003) *Extracted from 2nd Persian Reference; Preface*.
- Jafari, Jafar (2003) *Extracted from 2nd Persian Reference; Preface*.
- Jenkins, C. L., B. M. Henry (1982) *Government Involvement in Tourism in Developing Countries*, *Annals of Tourism Research*, Vol. 9, Issue 4:499-521.
- Jenkins, C. L., B. M. Henry (1982) *Government Involvement in Tourism in Developing Countries*, *Annals of Tourism Research*, Vol. 9, Issue 4:499-521.
- Knowles, T., Diamantis, D., and J. El Mourhabi (2004) *The Globalization of Tourism and Hospitality*, Thomson.

- Shaw, G and M.A William, (2004). *Tourism and Tourism Space*. London: SAGE Publications.
- Shaw, G and M.A William, (2004). *Tourism and Tourism Space*. London: SAGE Publications.
- Smith, Valen (1998). War and Tourism an American Ethnography. *Annals of Tourism Research*, Vol. 25, No 1, 202-227
- Smith, Valen (1998). War and Tourism an American Ethnography. *Annals of Tourism Research*, Vol. 25, No 1, 202-227
- Sonmez, S. and A. Graefe (1998) Influence of Terrorism Risk on Foreign Tourism Decisions. *Annals of Tourism Research*, 25(1), PP 11
- Sonmez, S. and A. Graefe (1998) Influence of Terrorism Risk on Foreign Tourism Decisions. *Annals of Tourism Research*, 25(1), PP 11
- Timothy, J. Dallen (2001). *Tourism and Political Boundaries*, London: Rutledge.
- Timothy, J. Dallen (2001). *Tourism and Political Boundaries*, London: Rutledge.
- Tomljenonic, R. and B. Faulkner (2001) *Tourism and World Peace; A Conundrum for the Twenty-first Century*. In: Faulkner, B. Moscardo, G and Eric Law (Eds): *Tourism in the 21the Century*, Continuum: 32.
- Tomljenonic, R. and B. Faulkner (2001) *Tourism and World Peace; A Conundrum for the Twenty-first Century*. In: Faulkner, B. Moscardo, G and Eric Law (Eds): *Tourism in the 21the Century*, Continuum: 32.
- Turner, Louis (1976) *The International Division of Leisure: Tourism and the Third World*, *World Development*, Vol. 4, Issue3: 255.
- Turner, Louis (1976) *The International Division of Leisure: Tourism and the Third World*, *World Development*, Vol. 4, Issue3: 255.
- UNDP (2010) *Human Development Report: Human development index*, UN, New York.
- UNDP (2010) *Human Development Report: Human development index*, UN, New York.
- UNWTO (2000) *Tourism Grows Steadily despite Asian Financial Crisis*, <http://www.world-tourism.org>.
- Reich, Walter (2002) *Origins of Terrorism*, translated by Seyyed Hossein Mohammadi Najm, Tehran: War College.
- Richter, L. K., and W. L. Waugh (1986) *Terrorism and Tourism as Logical Companions*. *Tourism Management*, 7(4): 230-238.
- Richter, L. K., and W. L. Waugh (1986) *Terrorism and Tourism as Logical Companions*. *Tourism Management*, 7(4): 230-238.
- Richter, Linda and William L. Richter (1985) *Policy Choice in South Asian Tourism Development*, *Annals of Tourism Research*, Vol. 12, Issue 2: 201-217.
- Richter, Linda and William L. Richter (1985) *Policy Choice in South Asian Tourism Development*, *Annals of Tourism Research*, Vol. 12, Issue 2: 201-217.
- Richter, Linda K. (1992) *Political instability and tourism in the Third World*, In: *Tourism & the Less Developed Countries*, Harrison, David (ed), London: John Wiley & Sons Ltd.
- Richter, Linda K. (1992) *Political instability and tourism in the Third World*, In: *Tourism & the Less Developed Countries*, Harrison, David (ed), London: John Wiley & Sons Ltd.
- Robertson, R. (1995) *Globalization*, In: Featherstone, M. S. Lash & R. Robertson (eds) *Global Modernity*, London: Sage Publication.
- Robertson, R. (1995) *Globalization*, In: Featherstone, M. S. Lash & R. Robertson (eds) *Global Modernity*, London: Sage Publication.
- Schlaghech D.A (1988). *International Terrorism*. Lexington MA: Lexington Books.
- Schlaghech D.A (1988). *International Terrorism*. Lexington MA: Lexington Books.
- Sevil F. Sonmez and Alan R. Graefe (1998) *Influence of Terrorism Risk on Foreign Tourism Decisions*. *Annals of Tourism Research*, Vol. 25, No 1, 112-144.
- Sevil F. Sonmez and Alan R. Graefe (1998) *Influence of Terrorism Risk on Foreign Tourism Decisions*. *Annals of Tourism Research*, Vol. 25, No 1, 112-144.

- UNWTO (2010) Tourism Highlight, 2006 Edition, Madrid: UNWTO.
- UNWTO (2010) Tourism Highlight, 2006 Edition, Madrid: UNWTO.
- US Department of State (1996) Patterns of Global Terrorism. Washington DC., US Department of State.
- US Department of State (1996) Patterns of Global Terrorism. Washington DC., US Department of State.
- UNWTO (2000) Tourism Grows Steadily despite Asian Financial Crisis, <http://www.world-tourism.org>.
- UNWTO (2001) Tourism in the Least Developed Countries, Madrid: UNWTO.
- UNWTO (2001) Tourism in the Least Developed Countries, Madrid: UNWTO.
- UNWTO (2002) Historical Trend, <http://www.world-tourism.org/market-research>.
- UNWTO (2002) Historical Trend, <http://www.world-tourism.org/market-research>.